

көшеде бір баймен сөйлесіп тұрып, қасынан өтіп бара жатқан жырлы мұжық бұған басын иіп сәлем бергенде, әлгі төре мұжықтан бетер иіліп оның сәлемін алады. Бұған таңғалған бай мәнісін сұрағанда: «Ешбір ілім-білім үйренбеген мұжық сонша иіліп, әдептілігін көрсеткенде, мен онан әдепсіз болып қалайын ба?» [7,53] – деген екен. Қазақта «Әдепті әдепсізден үйрендім» деген сөз бар, сондай-ақ қарапайым өмір ағымында кез келген істе көмек қолын созған, жылы сөзі мен ыстық ықыласын жолдаған жанға ұстазындай құрмет көрсет деген де тәмсіл бар. Мұндай шығарманы оқыта отырып оқушыларға қарым-қатынас мәдениеті мен сыйластық пен татулықтың, адамгершіліктің биік үлгісін насихаттаймыз.

Ы.Алтынсариннің тағы бір тәлімі мол шығармасы – «Қанағат» деп аталады. Мұнда бір жұт (еврей) келіп Өзірет Өліден толық байлық қайтсе табылады деп сұрағанда: «Қанағат ете білсең. Қанша мал көп те болса, қанағаты жоқ кісі байлыққа жеттім деп тоймайды; қанша мал аз да болса барына қанағат ете білсе, бұл адамның көңілі жайлы, тынышырақ болады, соның үшін байлық – қанағатта» [7,54], – деген екен. Мұнда тек дүние байлығы туралы айтылып тұрған жоқ, кез келген жетістікке, табысқа жету үшін қолыңда барды қадірлеп, азға қанағат ете білу керек. Білім алуда да ізденісінді дамытып, алғаныңды бойыңа сіңіріп, қорытып, өміріңе пайдалана білсең, үлкен ілім иесіне айналасың.

Байқап қарасақ, ұлттық тәрбиенің дәнін егіп, нәрін сіңіретін қарапайым аңыз-әңгімелер, қисса-жырлар өз қызметін сәтті атқарып, адамзат өресінің өрісін танытады екен. Жас бала мән беріп тыңдамаса да, зейін салып ұқпаса да, санасына егілген дән көктеп өсіп, болашақта өз жемісін берген. Өсіресе, ертегі-аңыздардағы ғажайып оқиғалар баланы қызықтырып, қиялын қанаттандырады. Балаға беймәлім ғайып әлемге самғатып, өткен шақтың елесімен елеусіз ғана болашаққа жалғап жібереді. Ата-бабадан келе жатқан тарихи тізбекке жалғастырып, адамзат дамуының бір бөлшегі ретінде тұлғалық қалыптасуына негіз болады. Өзіндік менін қалыптастырып, шырғалаңы мол өмір соқпағынан адаспай жол табуға жетелейді. Ата-ананың, Отанның, бауырдың қадірін түсіндіріп, өмірдің мәнін ұқтырады. Мәнсіздік пен қуыс кеуделіктен сақтап, рухани бостыққа жұтылып, алғаш кездескен қиындықтан жеңіліп өзін тастап жіберуден құтқарады. Әр нәрсеге байыппен ой жіберіп, тағдыр ұсынған сансыз ситуациялардан мән суырып, әрбір таңдауын ойланып жасап, кеудесін құндылыққа толтыруды үйретеді. Бір қарағанда қисса-жырлар, ертегі-аңыздар елеусіз әңгімелер болып көрінуі мүмкін, бірақ жас баланың санасына дер кезінде сіңірілген мұндай рухани құндылықтар маман-психолог та шеше алмайтын жасөспірім бойындағы кейбір проблемаларды түбірімен жойып жібере алады. Себебі адам рухани болмыс, ешкімге ұқсамайтын дара тұлға болғандықтан оған рух тілінде үн қату, ежелгі мәтіндермен сөйлеу өзінің оң нәтижесін берері анық.

Әдебиеттер тізімі

1. **«Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі»** / Мемлекет басшысы Қ.Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 1 қыркүйек, 2020 жыл.
2. **Момышұлы Б.** «Ұшқан Ұя. Повесть, әңгіме, нақылдар» / Алматы: Атамұра, 2003. 240 б.
3. **«Әлдиден эпосқа дейін. Отбасы хрестоматиясы»** / Б.Болайұлы, С.Керімбай, Ө.Нәби, М.Төлеген / Алматы: «Орхон» Баспа үйі, 2015. 392 бет.
4. **Ақпарат дереккөзі:** <https://massaget.kz/blogs/27087/>
5. **Тәжібаев Ө.** «Үш томдық шығармалар жинағы» / Ө.Тәжібаев / Алматы: Ана тілі, 2009. 272б.
6. **Мұқан Ш.** «Тәрбие. Оқуға тиіс 10 кітап: Мазмұндама» / Ш.Мұқан / Алматы: «Мазмұндама» қоғамдық қоры, 2020. 176 б.
7. **Алтынсарин Ы.** «Кел, балалар, оқылық. Өлең, әңгімелер мен мақал, жұмбақтар» / Алматы: Атамұра, 2014. 168 бет.

ӨОЖ 37.037

СПОРТ МЕКТЕБІ ТӘРБИЕЛЕНУШІЛЕРІНІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТАҒЫЛЫМДЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сарыбай А.М. – «7М03104 – Психология» білім беру бағдарламасының 2 курс магистранты, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Жуматаева Е. – педагогика ғылымдарының докторы, «Психология және педагогика» кафедрасының профессоры, Торайғыров университеті, Павлодар қ.

Мақалада «шығармашылық», «шығармашылық қабілет» ұғымдарына контент-талдау жасалынды. Торрент бойынша шығармашылық қабілеттердің құрылымы анықталды. Спорт мектебі тәрбиеленушілерінің шығармашылық қабілеттерінің ерекшеліктері қарастырылды. Осы салада зерттеу жүргізген отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері қарастырылған.

Түйін сөздер: шығармашылық, қабілет, тәрбиеленуші, спорт мектебі, тұлға.

Шығармашылықты тану шын мәнінде күрделі және көп қырлы мәселе. Шығармашылық қабілеттер кез-келген адамға, оның ішінде спорт мектебінің тәрбиеленушілеріне тән – сіз оларды ашып, дамыта білуіңіз керек. Бірақ шығармашылық процестің мәні барлығына бірдей. Айырмашылық тек шығармашылықтың нақты материалында, жетістіктердің ауқымы мен олардың әлеуметтік маңыздылығында, шығармашылық процесті зерттеуде данышпандарды (генийлерді) зерттеудің қажеті жоқ. Шығармашылық элементтері күнделікті өмірлік мәселелерді шешуде көрінеді, оларды қарапайым спорт мектебіндегі оқу-жаттығу процесінде байқауға болады. Философтар, психологтар және педагогтар шығармашылық процесті теориялық талдаудың негізгі аспектілерімен жұмыс жасады.

Шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру және дамыту процесін Н.А. Бердяев, В. Гумбольдт, Э. Кассирер, М. К. Мамардашвили, Э. Фромм және т. б. сияқты философтар қарастырды.

Шығармашылық процестің психологиялық аспектілері шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қамтылған: Б. Г. Ананьев, Д. Б. Эпифания, Л. С. Выготский, В. Н. Дружинин, А. Н. Леонтьев, С. Л. Рубинштейн, Д. Гилфорд, Э. П. Торранс және т. б.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін және әлеуетін Мухамедин М. (ойын әрекеті арқылы), Жумадилаева О. А. (психологиялық ерекшеліктерін), Жумадинова К. К. (ЖОО мен лицейдің бірлескен іс-әрекеті аясында), Базарбаева К. К. (оқу үдерісінде шығармашылық қабілеттерді дамыту) қарастырған [1,2].

Отандық ғалымдардан жоғары оқу орындарында студенттердің креативтілігін зерттеуде Оспанова Б. А., Нағымжанова Қ. М., Нұржанова С. А., Сапабеков Д. К. зерттесе, әскери психологиядағы креативтілікті Сақтағанов Б. К., коммуникативтілік креативтілікті Тасова А. Б. зерттеген.

Педагогика және педагогикалық психологияда шығармашылық қабілеттерді қалыптастыру мәселесін дамытатын бірқатар ғылыми бағыттар бар: бұл дамыта оқыту (В.В. Давыдов, Л. В. Занков, Д. Б. Эльконин), проблемалық оқыту (А. М. Матюшкин, М. И. Махмутов), өнертапқыштық мәселелерді шешу теориясы мен даму теориясына негізделген шығармашылық педагогика (Г. С. Альтшуллер, И. М. Верткин), мұғалімнің шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеу теориясы (С. А. Архангельский, М. Ф. Гоноболин, Н. В. Кузьмина, В. А. Сластенин және т. б.).

Шығармашылық – бұл өзіндік идеяларды қалыптастыру және қызметтің стандартты емес тәсілдерін қолдану қабілетіне негізделген субъективті жаңаны құру процесі. Шын мәнінде, шығармашылық – бұл «кез-келген түбегейлі жаңа нәрсе жасау мүмкіндігі». Оның ішінде зияткерлік шығармашылықтың ерекшелігі–бұрыннан белгілі мәселелерді шешу жолдарын жетілдіру. А. Г. Виноградов зерттеуінде проблемалық жағдайлардың әртүрлі түрлерінде өз іс-әрекетінің тәсілдерін табу (ашу) қабілеті процедуралық шығармашылық қабілетіндегі жеке айырмашылықтардың көздерінің бірі бола алатын жеке тұжырымдамалық білімді ұйымдастырудың нәтижесі екенін көрсетті. Шығармашылық дегеніміз– белгілі формада тыс жоғары ойлау, сонымен қатар сапалы жаңа нәрсе тудыратын әрекет. Шығармашылық адам қызметінің кез-келген саласында орын алуы мүмкін: ғылыми, өндірістік-техникалық, көркемдік, саяси, спорт және т. б.

Шығармашылық – бұл, ең алдымен, белгілі бір тақырыптарға қатысты және адам психикасының ерекшеліктерімен, жоғары жүйке қызметінің заңдылықтарымен, ақыл-ой еңбегімен байланысты құбылыс.

Шығармашылық – бұл сыртқы әлемде еркін іске асырудың ойлау процесі, оның ішінде құралдар арқылы, адамның ішкі сезімдері оған немесе басқаларға қызығушылық тудырады және жаратушы үшін эстетикалық құндылыққа ие.

Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту проблемасының күрделілігі табиғатты да, шығармашылық қабілеттердің көрінісін де анықтайтын көптеген әртүрлі факторларға байланысты. Шығармашылық адамның белгілі бір қабілеттерінің болуын болжайды. Шығармашылық өздігінен дамымайды, бірақ арнайы ұйымдастырылған оқыту мен тәрбиелеу процесін қажет етеді. Бізге үлкен жауапкершілік жүктелген – адамның тұлға болып қалыптасуы үшін баланың шығармашылық бастамасын дамыту.

Күнделікті өмірде шығармашылық қабілеттер тапқырлық ретінде көрінеді – мақсатқа жету, жағдайды, заттар мен жағдайларды ерекше түрде қолдана отырып, үмітсіз жағдайдан шығу мүмкіндігі. Сондай-ақ, шығармашылық қабілеттердің ажырамас бөлігі–балалардың дарындылығы. Балалардың дарындылығын дамытудың алғышарттары баланың жас ерекшеліктері болып табылады, оларды балалар қабілеттерінің компоненттері деп санауға болады. Балаларға бейнелі әсерлерге ерекше сезімталдық, қиялдың байлығы, атап айтқанда, шығармашылық ойындарда көрініс табады, тынымсыз қызығушылық танытады.

Спорт мектебі тәрбиеленушілерінің қабілеттерінің жас алғы шарттары – бұл сезімталдықтың жоғарылауы, жаңа техникаларды үйренуге деген сенімділік, оқытылатын нәрсенің шындыққа деген сенімі.

Орта сынып жасындағы тәрбиеленушілер тәуелсіздіктің, тұрақты энергияның және бейімділіктің кеңдігінің артуын атап өтеді. Жоғары сынып жасындағы тәрбиеленушілер өте айқын, ойлауға дайын және ерекше эмоционалды әсерлілік. «Ақыл-ой» және «көркемдік» типтердің мұндай үйлесімі, сондай-ақ өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі жетілдіру, көпжақты дамудың ерекше мүмкіндіктерін ашады. Бұл

қасиеттер жасқа байланысты, сондықтан белгілі бір дәрежеде уақытша болғандықтан, оларды уақытында және балалардың қабілеттерін көтеру үшін толық пайдалану керек. Дарынды балаларға қатысты педагогикалық көзқарастарда екі шектен аулақ болу керек. Олардың бірі мұндай баланың дамуы ешқандай қатысуды қажет етпейді деген пікірде. Бірақ мұғалімнің мұндай араласпауы қабілеттердің дамуына зиян тигізуі мүмкін [3].

Тағы бір жағы – бұл қабілеттердің қалыптасуына шамадан тыс араласу. Барлық жағдайларда балаға бір нәрсе үйрету неғұрлым ертерек болса, соғұрлым жақсы болады деп ойлау дұрыс емес. Баланың жүйке жүйесі тұрақсыз, баланың миының мүмкіндіктері шектеулі. Шамадан тыс жүктеме, шамадан тыс шаршау баланың денсаулығының өзгеруіне әкелуі мүмкін және оның одан әрі дамуына теріс әсер етуі мүмкін. Жалпы дамуы бойынша құрдастарынан озып кетпейтін, бірақ өзіндікжұмыс әдістерінің тәуелсіздігімен ерекшеленетін балалар бар.

Шығармашылық дарындылықтың негізінде шығармашылық әлеует жатыр-әр адамның қол жетімді емес мүмкіндіктері. Мәселе – бұл дарындылықтың осы түріне ие балаларды анықтау және таңдау емес, оны барлық тәрбиеленушілерде дамыту. Өзгерістер өмірдің барлық салаларында орын алатыны анық. Ақпарат көлемі екі жылда екі есе артады. Білім адамға оны қолдануға қарағанда тезірек ескіреді. Қазіргі әлемде сәтті өмір сүру және әрекет ету үшін сіз өзіңіздің бірегейлігіңізді сақтай отырып, үнемі өзгерістерге дайын болуыңыз керек.

Торрент бойынша шығармашылық қабілеттердің құрылымы:

- 1) еркін сөйлеу – көптеген идеяларды шығару мүмкіндігі;
- 2) икемділік – мәселелерді шешуде әртүрлі стратегияларды қолдану мүмкіндігі;
- 3) өзіндік ерекшелік – ерекше, стандартты емес идеяларды шығару мүмкіндігі;
- 4) даму – туындаған идеяларды егжей-тегжейлі дамыту мүмкіндігі;

5) тұйықталуға қарсы тұру – бұл стереотиптерді сақтамау және проблемаларды шешу кезінде әр түрлі ақпарат үшін ұзақ уақыт «ашық» болу мүмкіндігі;

6) тақырыптың абстрактілігі – бұл шын мәнінде маңызды мәселенің мәнін түсіну. Атау процесі бейнелі ақпаратты ауызша формаға айналдыру қабілетін көрсетеді [4].

Осылайша, шығармашылық қабілеттер мәселесі өзекті, бүгінгі күні әр түрлі. Шығармашылық қабілеттер кез-келген адамға тән, шығармашылық процестің мәні барлығына бірдей, тек шығармашылықтың нақты материалындағы айырмашылық, жетістіктер ауқымы және олардың әлеуметтік маңызы, шығармашылық процесті зерттеуде данышпандарды зерттеудің қажеті жоқ, шығармашылық қабілеттерін дамыту қазіргі білім берудің негізгі міндеттерінің біріне айналады. Шығармашылық – бұл әр түрлі шығармашылық іс-әрекеттің сәттілігін анықтайтын адам сапасының жеке ерекшеліктері. Шығармашылық – бұл баланың шығармашылық дамуының ажырамас бөлігі.

№	Авторы, әдебиет кезі	Анықтама
1	М. В. Гамезо	Шығармашылық қабілеттер «шығармашылыққа деген жалпы қабілет, жеке тұлғаны тұтастай сипаттайды, әр түрлі қызмет салаларында көрінеді, дарындылықтың салыстырмалы тәуелсіз факторы ретінде қарастырылады»
2	В.А. Крутецкий	Шығармашылық қабілеттерін өзіндік ерекшелігімен ерекшеленетін жаңа өнімді қайта құрумен, сондай-ақ қызметті жүзеге асырудың жаңа тәсілдерін табумен байланыстырады.
3	С.В. Опфер	Шығармашылық қабілеттер – бұл әр түрлі шығармашылық іс-әрекеттерді сәтті жүзеге асыруды анықтайтын адам сапасының жеке ерекшеліктері
4	Э. Шостром	Шығармашылық қабілеттерін оның барлық қырларына енетін тұлғаның әмбебап сипаты" ретінде сипаттайды.
5	Л. Д. Столяренко	Шығармашылық қабілеттердің "материалдық және рухани мәдениет туындыларын, жаңа идеяларды, жаңалықтарды, өнертабыстарды жасаудағы табыстылықпен" байланысты екенін түсіндіреді.

«Шығармашылық қабілеттер» ұғымын анықтауда біз С.В. Опфердің келесі анықтамасына сүйенеміз: «шығармашылық қабілеттер – бұл әр түрлі шығармашылық іс-әрекеттің сәттілігін анықтайтын адам сапасының жеке ерекшеліктері» [5].

Психологтардың пікірінше Б. М. Теплов, Р.С. Немов, қабілеттер, оның ішінде шығармашылық қабілеттер тұрақты даму процесінде болуы мүмкін [6]. Адамның өзі дамытпайтын практикада қолдануды тоқтату қабілеті уақыт өте келе жоғалады. Музыка, көркем және техникалық шығармашылық, спорт, математика және т.б. сияқты адам іс-әрекетінің күрделі түрлерімен үнемі айналысумен байланысты жүйелі жаттығулардың арқасында адам өзінің тиісті қабілеттерін одан әрі қолдайды және дамытады. Осылайша, бейімділік пен белсенділік шығармашылық қабілеттерін дамытудың негізі болып табылады. Бейімділіктер қабілеттерді, соның ішінде шығармашылықты дамытудың алғышарттары

болып табылады. Қабілеттер, жеке тұлғаның типологиялық қасиеттері ретінде, іс-әрекетте дамиды және осы іс-әрекеттің сәттілігі анықталады. Басқаша айтқанда, шығармашылық қабілеттер адамның шығармашылық көрінісінде сәттілікке әкеледі деп айта аламыз. Қабілеттердің дамуы кезең-кезеңмен және оларды жүзеге асыру үшін қажет іс-әрекетте ғана жүреді. Мысалы, музыкамен, шығармашылықпен айналыспай музыкалық қабілеттерін дамыту мүмкін емес. Басқаша айтқанда, шығармашылық шығармашылық, яғни шығармашылық іс-әрекетте дамиды.

Сонымен қатар, шығармашылық қабілеттердің болуы және олардың даму деңгейі дәл шығармашылық қызметте көрінеді. Сондықтан баланың шығармашылық қабілеттерін дамытудың педагогикалық мәселесін шешу оның шығармашылық қызметін ұйымдастыруға сәйкес келеді. Осы тақырып бойынша зерттелген әдебиеттерге сүйене отырып, шығармашылық қабілеттерін дамытудың педагогикалық мәселесін сәтті шешу үшін мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, шығармашылық қызметті ұйымдастырудың оңтайлы жағдайларын таңдауы керек

Әдебиеттер тізімі

1. **Мухамедин М.** Воспитание творческих способностей младших школьников в процессе игровой деятельности: автореферат на соискание ученой степени к.п.н. – Алматы, 1997. – 46 с.
2. **Базарбаева К.К.** Развитие творческих способностей учащихся среднешкольного возраста в учебном процессе: автореферат на соискание ученой степени к.п.н. – Алматы, 2008. – 26 с.
3. **Таяупова Э.К.** Развитие творческих способностей учащихся в системе дополнительного образования: дисс. к.п.н. – Алматы, 2010. – 184 с.
4. **Маклаков А.Г.** Общая Психология: учебник для вузов / А.Г. Маклаков. – СПб.: Питер, 2008. – 583 с.
5. **Опфер С. В.** Развитие способностей в деятельности человека [Текст] / С. В. Опфер. – М.: Лаборатория Книги, 2011. – 121 с.
6. **Немов Р.С.** Психология / Р.С. Немов. – М.: Владос, 2003. – 688 с.

УДК 37.017.37

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ВЛИЯНИЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЙ НА РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Сейткенова М. Т. – обучающаяся магистратуры по специальности 7М01101- Педагогика и психология, Костанайский региональный университет им. А.Байтурсынова.

В статье определяется актуальность проблемы развития социального интеллекта у будущих педагогов. Выявлены и теоретически обоснованы условия формирования социального интеллекта как одного из важных психологических характеристик в их дальнейшей профессиональной деятельности. Представлены психолого-педагогические условия формирования высокого уровня развития социального интеллекта, которые наиболее часто фигурируют в научной литературе.

Ключевые слова: социальный интеллект, психолого-педагогические условия, будущие педагоги, развитие.

Социальный интеллект играет важную роль в процессе социализации и профессионального развития личности в современном обществе. Проблема социального интеллекта значима для педагогической профессии. Социальный интеллект требует развития знаний, навыков и умений учителя понимать самого себя, свое поведение, действия других людей и эффективные взаимодействия, а также достигать поставленной цели.

Общее число ученых, которые проводят исследования в этой области, огромно. Как и во многих других научных концепциях, ученые не могут согласиться с тем, что такое социальный интеллект.

Однако актуальность проблемы во многом обусловлена недостаточным исследованием особенностей социального интеллекта будущих учителей. С другой стороны, уровни развития социального интеллекта учителя в Казахстане пока специально не изучаются. Эмпирические исследования социального интеллекта практически не проводились в отечественной психологической науке. И несмотря на различные методы, имеющиеся в зарубежных источниках, которые направлены на определение уровня интеллекта, все они не переведены на казахский язык.

Таким образом, успешная реализация профессиональных функций педагога предполагает развитую способность адекватно распознавать особенности проявления эмоциональной сферы, мотивов поступков детей и подростков, адекватно воспринимать наблюдаемое поведение в рамках со-